

АНАЛІЗ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ АРЕШТУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Гладковський Є. О.

Стаття присвячена аналізу позитивного досвіду кримінально-правової регламентації арешту як виду покарання в зарубіжних країнах. Встановлено, що арешт у сучасних умовах як вид покарання перебуває на стадії свого становлення та закріплення в системі видів покарань. Застосування арешту може виступати одним із шляхів зменшення рівня криміналізації суспільства, що насамперед пов'язано з короткостроковістю досліджуваного покарання. Виявлено, що такий вид покарання, як арешт, у даний час широко застосовується в сімнадцяти зарубіжних країнах. Доведено, що для зменшення криміналізації суспільства потрібно усунути деякі проблеми, а саме удосконалити такий вид покарання, як арешт за допомогою запозичення кращих тенденцій і позитивного досвіду різних країн.

Ключові слова: арешт, покарання, кримінально-правова регламентація, обмеження волі, позбавлення волі.

Статья посвящена анализу положительного опыта уголовно-правовой регламентации ареста как вида наказания в зарубежных странах. Установлено, что арест в современных условиях как вид наказания находится на стадии своего становления и закрепления в системе видов наказаний. Применение ареста может выступать одним из путей уменьшения уровня криминализации общества, что прежде всего связано с краткосрочностью исследуемого наказания. Выявлено, что такой вид наказания, как арест, в настоящее время широко применяется в семнадцати зарубежных странах. Доказано, что для уменьшения криминализации общества нужно устранить некоторые проблемы, а именно – усовершенствовать такой вид наказания, как арест с помощью заимствования лучших тенденций и положительного опыта разных стран.

Ключевые слова: арест, наказание, уголовно-правовая регламентация, ограничение свободы, лишение свободы.

The article is devoted to the analysis of the positive experience of the criminal legal regulation of arrest as a form of punishment in foreign countries. It is established that the arrest in modern conditions, as a form of punishment, is at the stage of its formation and fixing in the system of types of punishments. The use of arrest may be one of the ways to reduce the level of criminalization of society, primarily due to the short-term nature of the punishment being investigated. It was revealed that this type of punishment, like arrest, is now widely used in seventeen foreign countries. It has been proved that in order to reduce the criminalization of society, it is necessary to eliminate some problems, namely, to improve the type of punishment, such as arrest, by borrowing the best trends and the positive experience of different countries.

Key words: arrest, punishment, criminally-legal regulation, restriction of freedom, imprisonment.

Постановка проблеми та її актуальність. З проголошенням незалежності України розпочався процес розбудови демократичної, соціальної та правової держави. Становлення державності призвели до реформування політичної, економічної та правової системи країни.

Правова реформа зумовила відповідну зміну кримінального законодавства України. Необхідність комплексного підходу до боротьби зі злочинністю окреслила новий підхід до системи покарань. Такий підхід проявився у спрямуванні закону на посилення диференціації та індивідуалізації покарання, що, у свою чергу, призвело до введення в систему покарань нових його видів: обмеження волі, арешту та ін. Поява такого виду покарання, як арешт потребує аналізу та осмислення, а також видалення недоліків, що дозволить зробити його ефективним засобом боротьби зі злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні соціальна обумовленість арешту як виду покарання є однією з актуальних тем для дослідження. Дослідженням вказаної проблематики займалися такі вчені, як: Л.В. Багрій-Шахматов, М.М. Становський, О.Ф. Міцкевич, Г.О. Кригер, О.Д. Соловйов, С.А. Велієв, О.С. Міхлін, Т.В. Денисова, І.І. Карпець, Н.С. Таганцева, А.В. Полівцев, В.З. Фетисов та багато інших науковців, але, на жаль, дослідження здійснювалися на етапі постановки проблеми або втратили свою актуальність на сьогодні. Крім того, окремого дослідження щодо кримінально-правової регламентації арешту як виду покарання в зарубіжних країнах немає, що й обумовлює детальне дослідження цієї теми.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн щодо законодавчого закріплення арешту як виду покарання.

Виклад основного матеріалу. Арешт як окремий вид покарання був виділений з короткострокового позбавлення волі, яке мало місце ще за часів Радянського Союзу. Після прийняття у 2001 р. Кримінального кодексу (далі – КК) в Україні з'явилися два різних види покарань – позбавлення волі та арешт. При цьому арешт і позбавлення волі співіснують у межах однієї системи й за законодавством зарубіжних країн, але не в усіх. Як покарання, яке пов'язано з ув'язненням засудженої особи, в кримінальних кодексах деяких країн залишається тільки позбавлення волі. У деяких країнах світу існує короткострокове (мінімальний строк призначення якого є меншим за 1 рік) позбавлення волі (Польща, Республіка Болгарія, Данія, Німеччина). Цікавим є те, що його мінімальний строк може бути меншим, ніж строк арешту в Україні (Австрія, Швейцарія, Данія).

Арешт як вид покарання в даний час широко застосовується в сімнадцяти зарубіжних країнах, зокрема, даний вид покарання закріплений у Кримінальному кодексі Республіки Білорусь 1999 р., КК Грузії 1999 р., КК Італії 1930 р., КК Казахстан 1997 р., КК КНР 1979 р., КК Киргизької Республіки 1997 р.,

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

КК Литовської Республіки 1998 р., КК Республіки Молдова 2002 р., КК Норвегії 1902 р., КК Республіки Сан-Марино 1974 р., КК Республіки Таджикистану 1994 р., КК Республіки Узбекистан 1994 р., КК Швейцарії 1937 р., КК Естонської Республіки 1992 р. та КК Японії 1907 р. У зв'язку з недосконалістю та неефективністю короткострокового позбавлення волі, законодавець вищевказаних країн відмовився від даного виду покарання та віддав перевагу арешту.

Аналізуючи та розглядаючи законодавство зарубіжних країн, можна виокремити дві групи країн: ті, де арешт застосовується поряд з позбавленням волі (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Литва, Грузія, Китай, Іспанія, Корейська Народна Республіка, Корейська Народна Демократична Республіка) [1, с. 20; 2, с. 126; 3, с. 199; 4, с. 181; 5, с. 118; 6, с. 32; 7, с. 22], та ті, де він не застосовується.

Існують країни, в яких застосовуються лише позбавлення волі як єдине покарання, котре поєднується з ув'язненням засудженої особи, арешт не застосовується взагалі. Можна виділити дві групи: країни, де короткі строки позбавлення волі відсутні (законодавець цих країн пішов шляхом скорочення в'язничних санкцій, що відповідає тенденціям розвитку світового законодавства про покарання), і країни, в яких існує короткострокове позбавлення волі (Польща, Болгарія, Данія, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Швеція) [8, с. 61; 9, с. 46; 10, с. 38; 11, с. 21; 12, с. 13; 13, с. 87]. При цьому країни, в яких існує короткострокове позбавлення волі, можна поділити на дві групи: країни, де найменший строк позбавлення волі може становити декілька днів (Австрія, Швейцарії, Данія, Голландія), та країни, де найменший строк позбавлення волі не є принаймні меншим за місяць (Болгарія, Польща, Німеччина, Соціалістична Республіка В'єтнам, Швеція) [19].

Із групи країн, де встановлена можливість короткострокового позбавлення волі, можна виділити ті, кримінальні кодекси яких передбачають особливі умови для відбування короткострокового позбавлення волі. До таких країн можна віднести Швейцарію, у ст. 37bis КК якої зазначено, що в разі призначення засудженому тюремного ув'язнення строком менше ніж три місяці, до нього застосовуються приписи до арешту [14], та Болгарію, де короткострокове позбавлення волі повинно відбуватися в спеціальних виправних домах [15].

Наявність у багатьох країнах світу короткострокового позбавлення волі свідчить про неможливість усунення з національних законодавств покарань, пов'язаних із фізичною ізоляцією засудженої особи від суспільства, які характеризуються нетривалими строками. Ця неможливість пов'язана з тим, що фізичній ізоляції засудженої особи від соціуму, навіть за нетяжкі злочини та на нетривалі строки, притаманний карально-виправний ефект, що може забезпечити значну дієвість покарання щодо засудженого. Ефективність цих покарань зумовлює цей вплив. Але через те, що ефективність не завжди є бажаною та максимальною, значна кількість країн, відмовившись від короткострокового позбавлення волі, була змушена замінити його на окреме покарання у вигляді арешту з метою підвищення ефективності ув'язнення особи на короткі строки за допомогою специфічних властивостей, характерних для цього покарання [17].

Російська Федерація. Відповідно до ст. 54 КК РФ, арешт полягає у триманні засудженого в умовах суворої ізоляції від суспільства і встановлюється на строк від одного до шести місяців [16]. При цьому російські законодавці додають, що в разі заміни обов'язкових або виправних робіт на арешт він може бути призначений і на строк менший ніж один місяць.

Щодо суб'єктів, до яких застосовується арешт, то поряд із загальними вимогами (фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності), існують також і спеціальні: арешт не може бути призначений особам, що не досягли до моменту винесення судом вироку вісімнадцятирічного віку, а також не може застосовуватися до вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років. Щодо військовослужбовців, то вони перебувають під арештом на гауптвахті, як й за законодавством України [16].

Арешт призначається неповнолітнім, якщо вони досягли 16-річного віку до моменту проголошення судом вироку, на строк від одного до чотирьох місяців [17].

Законодавець Російської Федерації відзначає відносно велику суворість покарання у виді арешту, оскільки він полягає в суворій ізоляції від суспільства. У системі покарань його місце було визначено між обмеженням волі та утриманням у дисциплінарній військовій частині, більш суворим за яке є позбавлення волі [1, с. 20]. На відміну від РФ, Україна розмістила арешт на восьмій сходинці системи покарань як більш м'яке покарання між конфіскацією майна та обмеженням волі.

Республіка Білорусь. Згідно зі статтею 54 КК Республіки Білорусь арештом є утримання засудженого в умовах суворої ізоляції від суспільства, що встановлюється на строк від одного до шести місяців [20]. Термін «сувора ізоляція» передбачає цілий ряд правообмежень, пов'язаних з порядком відбування цього покарання. Для його виконання передбачена особлива установа тюремного типу – арештний дім, призначення якого полягає в утриманні в ньому інших категорій осіб, з тих чи інших підстав ізольованих від суспільства [18].

Арешт не може бути призначений чотирьом категоріям засуджених:

- 1) Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку;
- 2) Вагітним жінкам;
- 3) Жінкам та самотнім чоловікам, які мають дітей у віці до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів;
- 4) Інвалідам I та II груп [19].

Цікавою є ст. 114 КК Республіки Білорусь, де вказані особливості застосування арешту до неповнолітніх: арешт призначається особі чоловічої статі, яка досягла шістнадцятирічного віку на момент винесення вироку, і встановлюється на строк від п'ятнадцяти днів до трьох місяців [20]. Виходячи зі змісту цієї статті, арешт не може бути взагалі застосований до неповнолітніх жінок. А для неповнолітніх чоловіків встановлюється скорочений строк арешту.

Військовослужбовці, як і в Україні, відбувають арешт на гауптвахті [20].

У системі покарань Білорусії арешт за ступенем суворості посідає шосту сходинку і розташований між обмеженнями у військовій службі та обмеженням волі [17].

Литва. Кримінальний кодекс Литви встановлює два види кримінально караних діянь: кримінальний проступок та злочин. Відповідно до ст. 42 КК Литовської Республіки арешт застосовується як за вчинення злочину, так і за вчинення кримінального проступку [21]. Покаранням за злочин арешт є вельми суворим покаранням, відповідно до його розташування в системі покарань між обмеженням волі та позбавленням волі на певний строк. Натомість покаранням за кримінальний проступок арешт визнається найтяжчим покаранням і поміщений на шосту сходинку в переліку покарань після обмеження волі. Також Кримінальний кодекс Литви відносить арешт до покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Це виходить зі змісту ст. 11 КК Литовської Республіки, що визначає поняття злочину: злочином є небезпечне та заборонене Кодексом діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [21]. Якщо ж арешт застосовується як покарання за вчинення саме злочинів, то він розглядається як форма або вид позбавлення волі. У свою чергу зміст ст. 12 КК Литовської Республіки визначає дефініцію кримінального проступку: кримінальним проступком є небезпечне та заборонене Кодексом діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачено покарання, не пов'язане з позбавленням волі, за виключенням арешту [21] (звідси також стає зрозумілим, що арешт є виключенням і відноситься до позбавлення волі).

Різниця між двома арештами, які призначаються за вчинення злочину та за вчинення проступку, полягає тільки в строках покарання (за вчинення злочину – від п'ятнадцяти до дев'яноста діб, а за вчинення кримінального проступку – від десяти до сорока п'яти діб). Для неповнолітніх арешт надається на строк від 5 до 45 діб [3, с. 199].

Найпозитивнішим елементом Кримінального кодексу Литовської Республіки є те, що порівняно з КК України, Білорусії та Росії, в ньому вказується місце виконання (відбування) покарання у виді арешту – арештний дім. При цьому законодавець Литви не вказує умови утримання засудженої особи в такому арештному домі, на відміну від вищеперелічених кримінальних кодексів, де наголос ставиться на суворій ізоляції засуджених до арешту осіб від соціуму.

Також суд може встановити відбування арешту у вихідні дні, якщо його було призначено на строк до сорока п'яти діб, що є дуже цікавим моментом [17].

Якщо говорити про категорії засуджених, до яких арешт не може застосовуватися, то до них входять вагітні жінки, особи, які доглядають за дитиною віком до трьох років [22, с. 166-167].

Китай. Арешт як вид покарання регламентується в кримінальному кодексі Китаю як «короткостроковий арешт», при цьому робиться наголос на головній ознаці арешту, а саме – на короткостроковості. За кримінальним законодавством Китаю арешт як вид покарання призначається на строк від одного до шести місяців. Так, засуджені до арешту перебувають під контролем органів громадської безпеки. У період відбування покарання засуджений до короткострокового арешту може один-два дні на місяць перебувати вдома. Перебіг строку короткострокового арешту починається з дня проголошення вироку: один день перебування в попередньому ув'язненні до винесен-

ня вироку дорівнює одному дню короткострокового арешту [23]. Короткостроковий арешт за кримінальним законодавством Китайської Народної Республіки посідає третю сходинку між наглядом та строковим позбавленням волі.

Іспанія. За кримінальним законодавством Іспанії покарання поділяються на суворі, менш суворі та невеликої суворості за характером та тривалістю. У свою чергу, арешт як вид покарання законодавець Іспанії відносить як до менш суворих, так і до покарань невеликої суворості. Різниця між ними полягає лише в строках призначеного покарання. Арешт, призначений на строк від семи до двадцяти чотирьох вихідних днів, КК Іспанії відносить до покарань менш суворого характеру; до покарань невеликої суворості відноситься арешт, який було призначено на строк від одного до шести вихідних днів (арешт у цій країні відбувається засудженими тільки в неробочі дні) [17].

Згідно зі статтею 37 КК Іспанії арешт на вихідні дні призначається на 36 годин, що дорівнює двом дням. Максимальним арештом є арешт, який призначається на двадцять чотири вихідних дні, за виключенням, коли арешт накладається замість покарання, яке передбачає собою тюремне ув'язнення.

Відповідно до кримінального кодексу Іспанії арешт для засудженого проходить у виправному закладі, максимально наближеному до місця мешкання, в якому є вільні місця по суботах та неділях.

Не приймаються вищевказані положення, якщо відповідно до обставин справ Суд може вирішити, що арешт на вихідні дні повинен проходити, якщо це можливо, в муніципальних установах або в поліцейських центрах за попередньою згодою засудженого чи прокуратури.

Якщо заарештований двічі неправомірно пропускає відбування арешту, Суд з Нагляду, незалежно від подання свідоцтва про порушення вироку, може вирішити, що арешт буде виконуватися безперервно [24].

Висновки. Аналізуючи кримінальне законодавство розглянутих зарубіжних країн, можна дійти певних висновків щодо міжнародного позитивного досвіду в питанні кримінально-правової регламентації арешту як виду покарання. Як ми побачили, в більшій частині зарубіжних держав арешт наближений до позбавлення волі, а його режим виконання і відбування є достатньо суворим, що полягає у великій кількості правообмежень, через що визнається досить суворим покаранням.

На сьогодні існують дві тенденції відносно кримінальних покарань, що використовуються в зарубіжному кримінальному законодавстві:

1) іноземні країни прагнуть і орієнтуються на зменшення кількості покарань, які пов'язані з ізоляцією від соціуму, та їх застосування;

2) у кримінальному законодавстві зарубіжних країн зберігаються покарання, які мають характеристику короткочасної ізоляції засудженої особи від суспільства.

Оскільки вказані тенденції проявляються в наявності в системі кримінальних покарань як значної кількості покарань, що не мають зв'язку з ізоляцією від соціуму, так і в наявності покарань, якими передбачена ізоляція. Кримінальне законодавство України, яким передбачено застосування арешту як виду покарання, відповідає тенденціям розвитку міжнародного законодавства.

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

Слід відзначити й позитивні риси в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, які, на нашу думку, слід впровадити у вітчизняне законодавство, а саме:

– запозичити практику відвідування особою, яку засуджено до відбування арешту, місця мешкання на строк не більше двох днів (Китай);

– так само як не призначається арешт жінкам, що мають дітей віком до семи років, так і не повинен призначатися арешт чоловікам, в яких на власному утриманні маються діти такого ж віку або діти-інваліди;

– необхідно прописати у ст. 60 Кримінального кодексу України те, що арешт повинен відбуватися (виконуватись) в арештних домах.

Проаналізувавши та вивчивши досвід зарубіжних держав, виявивши та розглянувши позитивні риси правового регулювання арешту в зарубіжних країнах, підсумовано, що впровадження цих надбань дозволить якісно вдосконалити чинне кримінальне законодавство України.

Література

1. Уголовный кодекс Российской Федерации. М.: ИНФРА-М, 2004. 190 с.

2. Уголовный кодекс Республики Беларусь / предисловие проф. Б.В. Волженкина; обзорная статья А.В. Баркова. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. 474 с.

3. Абрамовичус А., Дракшене А., Павилонис В. Основные положения Уголовного кодекса Литовской Республики. Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии: сб. науч. ст. под ред. Л.Л. Кругликова, Н.Ф. Кузнецовой. М.: ЛексЭст, 2002. 464 с.

4. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава; вступит. ст. В.И. Михайлова; обзорн. ст. О. Гамкрелидзе. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 407 с.

5. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / ассоциация Юридический центр; пер. с китайского Д.В. Вичикова; под ред. А.И. Коробеева: Справ. изд. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 301 с.

6. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецова, Ф.М. Решетникова; пер. В.П. Зырянова, Л.Г. Шнайдер. М.: Зерцало, 1998. 218 с.

7. Иванов А.М., Корчагин А.Г. Преступление в странах Юго-Восточной Азии (общая часть). Известие ВУЗов. Правоведение. 2000. № 2. С. 188-197.

8. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецов; вступ. ст. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э.А. Саркисовой; пер. с пол. Д.А. Барилевич. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 234 с.;

9. Уголовный кодекс Республики Болгария / ред. кол. А.И. Лукашов (науч. ред.) и др.; пер. с болг. Д.В. Милушев, А.И. Лукашов; вступ. ст. И.И. Айдаров. Мн.: Тесей, 2000. 192 с.

10. Уголовный кодекс Дании / ассоциация Юридический центр; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой; под науч. ред. С.С. Беляева. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. 230 с.

11. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. М.: Издательство «Зерцало», 2001. 208 с.

12. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисл. и пер. с нем. А.В. Серебренниковой. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.

13. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. и предисл. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 320 с.

14. Швейцарский уголовный кодекс от 21 декабря 1937 года. URL: crimpravo.ru/codex/swiss/2.doc

15. Уголовный кодекс Болгарии. URL: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-bolgarii/>;

16. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 23.04.2018 г., с изм. от 25.04.2018 г.). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/e4991aa8c8b3c2ea4476b80e5be89542518d1287/

17. Шинкарьов Ю.В., Застосування зарубіжного досвіду для удосконалення правової регламентації кримінального покарання у вигляді арешту в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 40. С. 111-119. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=L1NK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=VKhnvvs_2008_40_18

18. Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>

19. Арешт. URL: <http://ua-referat.com/%D0%90%D1%80%D0%B5%D1%88%D1%82>

20. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Н.Ф. Ахра-Кменка, Н.А. Бабий, А.В. Барков и др.; Под общ. ред. А.В. Баркова. Мн.: Тесей, 2003. 1200 с. URL: <https://studfiles.net/preview/5623960/page:21/>

21. Уголовный кодекс Литовской Республики. URL: crimpravo.ru/codex/litva/2.doc

22. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилониса; предисл. Н.И. Мацнева; вступ. статья В. Павилониса, А. Абрамовичюса, А. Дракшене; пер. с лит. В.П. Казанскене. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. 470 с.

23. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. URL: <http://www.legal-way.ru/other45.php>

24. Уголовный кодекс Испании. URL: artlibrary2007.narod.ru/kodeks/ispanii_uk.doc

*Гладковський Є. О.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Одеського державного університету
внутрішніх справ*